

תוכן עניינים

2	מבוא
4	פרק 1. תיאור התופעה - שוחד בעולם העסקים ובתעשיית התרופות בפרט
6	1.1 שוחד בתעשיית התרופות
9	פרק 2. אפיון הבעיות והתמודדותה בכלים קיימים
16	פרק 3. ניתוח המשמעות המוסרית של קידום התרופות
21	פרק 4. הצעה לפתרונות
21	4.1 התמודדות עם בעיית הרווח הסופי
23	4.2 התמודדות עם החובה להתחשב באינטרסים של אחרים
24	4.3 הזכות לכבוד הדדי והגינות
25	4.4 עשיית הצדק השוויוני
27	סיכום
28	ביבליוגרפיה

מבוא

תופעת השוחד הינה תופעה חובקת עולם שבה אנשים בעלי סמכות וכוח מנצלים את מעמדם ומקבלים טובות הנאה בכדי לשנות ולהשפיע לחיוב במסגרת תפקידם עם נותני השוחד. השוחד מתקיים לרוב במסגרת משרות ציבוריות כדוגמת תשתיות, בריאות, תחבורה, מכס, מיסים ועוד, שכן משרות ותפקידים אלה הינם בעלי סמכות רבה בניהול אורך החיים היומיומי וביכולת להוציא לפועל פרויקטים רבי ממון המושכים אליה מתחרים רבים לביצוע הפרויקט (OECD, 2014).

מערכות הבריאות בעולם סובלות אף הן ממקרי שוחד רבים החל מהרצון לקדם טיפולים רפואיים, ליהנות מנגישות לרופאים בכירים וליהנות משירותי הרפואה הטובים ביותר (בנאי, 2022). אחת מתופעות השחיתות הנפוצות בעולם הרפואה הוא הניסיון של יצרני התרופות לקדם את מוצריהם בכך שהם מציעים טובות הנאה לרופאים בכדי שאלה יספקו מרשמים לחולים והם יעדיפו תרופה מסוימת על פני תרופה אחרת (Katz, Caplan, & Merz, 2010). במסגרת מתן השוחד לצורך קידום תרופות, התגלו מספר שיטות, החל משיטת התמריצים הכספיים – שרופאים רבים רואים בה בעיה אתית; שיטה אחרת הינה מימון מחקרים של רופאים בתמורה לקידום תרופות; מימון שליחת הרופאים לכנסים והרצאות בנושא תחום התמחותם; וחלוקת מתנות והטבות (כמו מימון חופשות) שנחשבת לאחת השיטות הנפוצות ביותר (Katz, Caplan, & Merz, 2010).

הסברה היא כי לפחות 85% מכלל הרופאים בארה"ב נפגשו עם יצרני תרופות לצורך קידום תרופות (Mintzes, Lexchin, Sutherland, Beaulieu, Wilkes, Durrieu, & Reynolds, 2013), אולם תופעת קידום התרופות איננה מוגבלת רק למערכת היחסים בין חברת התרופות לבין הרופאים כי אם גם בין חברת התרופות לבין סטודנטים לרפואה והערכה היא כי לפחות 72% מהסטודנטים לרפואה חוו את תופעת קידום התרופות בעודם עוסקים בלימודים (Soyk, Pfefferkorn, McBride, & Rieselbach, 2010). תופעה זו הינה בעייתית שכן מצד אחד קידום תרופות אכן עוזר לרופאים להכיר את התרופות החדשות, ורופאים רבים גורסים כי הם מצליחים לבצע את ההבחנה בין קידום תרופות והכרתם, לבין המחויבות לבסס החלטה מקצועית המטיבה עם החולה בלבד (Fischer, Keough, Baril, Saccoccio, Mazor, Ladd, & Gurwitz, 2009). מאידך ישנו חשש כי מפגש שכזה בין רופאים לבין חברות התרופות יוביל במודע או לא במודע לכך שהרופאים עלולים להעדיף תרופות של חברה מסוימת על פני חברות אחרות ובכך לסטות ממחויבות מקצועית למטופלים. כתוצאה מכך, מטופלים עשויים לרכוש תרופות יקרות, לא מתאימות ולא יעילות בעוד כי אלה אינם מודעים לכך שישנן תרופות חלופיות זולות ויעילות יותר עבורם (גבע, 2014).

המצב הקיים אומנם כבר מחייב את הרופאים לספק שירות מקצועי שאיננו מבוסס על אינטרסים כלכליים, וטובת החולה תמיד הינה המטרה המרכזית של הרופא (Maholwana, 2010). בנוסף, חוקים נגד שחיתות, וקודים אתיים פנים ארגוניים נועדו לקדם את השירות הרפואי האיכותי ולמנוע תופעות של שחיתות, קידום תרופות ומשוא פנים בעת הנפקת מרשמי התרופות למטופלים (Franceretal., 2014). אולם פרקטיקות אלה לעיתים קרובות נכשלות עקב כשלים רבים באכיפה (בנאי, 2002), והקושי של פירמות להציג שקיפות מוחלטת וביכולת של הפירמה לפקח באופן מוחלט ומלא על עובדיה (גבע, 2011).

שאלת המחקר: כיצד ניתן להתמודד עם תופעת השחיתות וקידום התרופות בקרב רופאים?

פרק 1. תיאור התופעה - שוחד בעולם העסקים ובתעשיית התרופות בפרט
מטרת הפרק היא לבחון שתי תופעות מרכזיות בעבודה זו: בחינת תופעת השוחד באופן כללי, הגדרתו, היקף התופעה, וסיבותיו; והתמקדות בתופעת השוחד מצד חברות התרופות כלפי מערכת הבריאות כולל הסיבות לתופעה וסיבותיה. המושג שוחד מהווה תת סעיף בתחום הכללי הכרוי שחיתות. שוחד הינו תהליך שבו מבוצעת עסקה שבה אדם מפר לרעה את עמדתו ומעמדו ופוגע במידת האמון והאחריות התפקדי והחברתי באמצעות כך שהיא מקבל הטבה בצורה כלשהי בכדי לקדם עניינים במסגרת תפקידו עבור נותן השוחד. לעומת זאת שחיתות יכולה להתבטא בצורות רבות כגון נפוטיזם, קנוניה וגניבה (Nichols, 2012). בשני המקרים המטרה של שוחד ושחיתות נועדו לקדם אינטרסים אישיים של המעורבים בתהליך. שוחד ושחיתות מתרחשים במסגרות עסקיות של פירמות ויחידים והן במסגרות ממשלתיות ברמה לאומית וברמה בינלאומית, ומסגרות אלה יכולות להשתלב זו בזו בשיטות הפעולה הבלתי מוסריות. שחיתות ושוחד לאורך שנים היו מוקד אתגר מוסרי, כאשר דתות, חברות ומערכות פוליטיות וכלכליות ניסו מצד אחד להילחם בתופעת השוחד והשחיתות, אך מצד שני לעיתים אותן החברות קידמו תופעות של שוחד ושחיתות, כאשר ברוב המקרים השוחד והשחיתות נותרו מחוץ לחוק וכפעילויות הנוגדות את ערכי המוסר והאתיקה (Nichols, 2012).

ישנן שיטות מגוונות לנטילת וקבלת שוחד ואלה כוללות בין היתר: קבלת כסף או מוצרים ושירותים שווי ערך לכסף, או טובת הנאה אחרות; ביצוע פעולה מסוימת של הנותן לטובת יצירת משוא פנים בהחלטה ופעילות אחרת מצד המקבל לטובת הנותן; ביצוע פעולה המעודדת את בעל הסמכות, לחדול, להשהות, להאט ולהפלות לרעה במסגרת תפקידו. תהליכים אלה תקפים על אנשים המצויים בעמדות שונות בין אם בעמדה ארעית או קבועה, בין אם בעמדה בתשלום או ללא תשלום, ובין אם בהתנדבות או בין אם קיום חובה. במילים אחרות שוחד עשוי להיות כל פעולה שצד אחד מקנה לסוכן/צד אחר על מנת שזה יפעל לטובתו או לפחות לא לרעתו (אלקלעי, 2008).

שיעור השימוש בשוחד משתנה בהתאם לדרישה וביקוש ואלה מושפעים מהתנאים הכלכליים וחברתיים הקיימים בסביבת הפעילות העסקית. כך למשל נותני השוחד מנסים להצדיק את פעילותם כאשר ישנם תנאי תחרות חמורים שעל פניו הפרט והפירמה יתקשו לעמוד בהם, וכן נותני השוחד עשויים להשתמש בהבדלי תרבויות ותנאים זרים מקומיים שעוזרים לקדם את תופעת השוחד. מנקודת המבט של הביקוש, תנאים כלכליים כדוגמת לחצים כלכליים, מאפייני מוסדות, וערכים תרבותיים גם כן משפיעים על תופעת השוחד. בהתאם לכך ניתן לזהות שלוש מערכות מרכזיות המשפיעות ועשויות לקבוע את היקף מידת תופעת השוחד (Baughn, Bodie, Buchanan, & Bixby, 2010).

המערכת הראשונה הינה המדינה, והשפעות פוליטיות, התרבותיות והכלכליות המתקיימות בתוך המדינה יכולות להשפיע על תופעת השוחד. גורמים פנים מדיניים מעצבים נורמות, מניעים, ערכים, ואפשרויות זמינות למתן שוחד. גורמים בינלאומיים מתמקדים במערכות היחסים בין המדינות ובאופן שבו הן מבצעות עסקים זו עם זו (Baughn, Bodie, Buchanan, & Bixby, 2010). המערכת השנייה הינה ממד משולב של כלכלה ופוליטיקה. כלכלה מפותחת במדינה ומערכת פוליטית ליברלית לרוב מפחיתה את תופעת השחיתות והשוחד שכן מערכות אלה לרוב רוויות ברגולציות ובמוסדות המפקחים זה על זה. לעומת זאת במערכות כלכליות מתפתחות ובמערכות פוליטיות בלתי יציבות, קבלת שוחד נתפס כאמצעי הכרחי להשלמת הכנסה נמוכה. המערכת השלישית